

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların müasir texnologiyalardan istifadəsində ailənin rolu

Nigar İsmayılova

ADPU-nun Məktəbəqədər təhsilin pedaqogikası kafedrasının müəllimi,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru. E-mail: niay.83@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-0857-7475>

Xülasə. Məqalədə məktəbəqədər yaşlı uşaqların müasir texnologiyalardan istifadəsində ailənin rolundan bəhs olunur. Qeyd edilir ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqların müasir texnologiyalardan istifadəsinə ailədə mütləq nəzarət olunmalıdır, çünki kiçikyaşlı uşaqlar texnologiyalardan istifadə qaydalarını hələ tam bilmirlər. Bu işdə ailə onlara kömək etməlidir. Həmçinin qeyd olunur ki, uşaqların həddən artıq televiziya verilişlərini izləmələri, kompüter və mobil telefona aludəçilikləri onların sağlamlığına zərər yetirir, praktik zəkaları yaxşı inkişaf etmir, onlarda daim yorğunluq, baş ağrıları müşahidə olunur. Məqalədə müasir texnologiyalardan olan televizor, kompüter, telefondan istifadə qaydalarının məzmunu açıqlanır, valideynlərə bu texnologiyalardan istifadədə məktəbəqədər yaşlı uşaqların yaşına uyğun vaxt məhdudiyyətləri tövsiyə olunur.

Açar sözlər: məktəbəqədər yaşlı uşaq, ailə, müasir texnologiyalar, televizor, kompüter, mobil telefon.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.88>

Məqaləyə istinad: İsmayılova N. (2019) *Məktəbəqədər yaşlı uşaqların müasir texnologiyalardan istifadəsində ailənin rolu*. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil». № 4 (229), səh. 150–155.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 08.08.2019; qəbul edilib – 14.08.2019

Giriş

Texnologiyalar zaman-zaman müəyyən mərhələlərdən keçərək, təhsilin, elmin təkamülü ilə əlaqədar olaraq inkişaf etmişdir. Əvvəlki dövrlərdə mövcud olan texnologiyalar müasir dövrdə daha da təkmilləşmiş, hər bir təhsil işçisinin, o cümlədən, şagird və tələbələrin də həyatında mühüm yer tutmuşdur.

Texnologiya yunan mənşəli söz olub, *techne* – sənət, ustalıq, bacarıq, *logos* – elm deməkdir. Bu mənada texnologiya dedikdə, problemlərin həllinə istiqamətlənmiş, şagirdlərə verilən tapşırıqların daha səmərəli formada həyata keçirilməsinə zəmin yaradan metodların məcmusu başa düşülür. Tədris prosesində təlimin keyfiyyətinin artırılması üçün istifadə edilən informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və digər vasitələr mühüm rol oynayır. Belə ki, həmin vasitələrdən istifadə dərslər və ya məşğələnin təsir gücünü artırır. Bir sözlə, əyanilik meydana gəlir. Çex pədaqoqu Y.A.Komenski əyaniliyi «qızıl qayda» adlandırmışdı, çünki əyanilik istənilən materialın mənimsənilməsində mühüm açardır. Dərsdə İKT-dən istifadə mövzunun daha dəqiq izahına və şagirdin bu mövzunu rahat mənimsəməsinə səbəb olur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, cənab İlham Əliyevin 21 avqust, 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı proqramı» (2005–2007-ci illər) məhz ümumtəhsil məktəblərinin İKT ilə təchizi, o cümlədən, informatika fənninin məktəblərdə tədrisi üçün zəmin yaradıb [Həsənov Ş. 2018].

Məktəbəqədər yaşı uşıaqların ailədə müasir texnologiyalardan istifadəsi məsələsinə gəldikdə, bu iş valideynlərdən səbrli, anlayışlı yanaşma tələb edir, çünki hər bir məsələdə olduğu kimi, bu işdə də nəzarət, rəhbərlik və diqqətli olmaq valideynlərin ən mühüm məziyyətlərindən biri kimi dəyərləndirilir.

Televizorun kıçık yaşı uşıaqların həyatında rolu

Məktəbəqədər yaşı uşıaqların ailədə müasir texnologiyalardan istifadəsi məsələsi müasir dövrdə öz aktuallığı ilə seçilir. Belə ki, televizor, kompüter, mobil telefondan və s. istifadə zamanı müəyyən təhlükəli halların yaranmasının qarşısını almaq vacibdir. Bunun üçün nə etmək lazımdır?

Əlbəttə, evdə televizora baxmalarını uşıaqlara qadağan edə bilmərik. Bununla istədiyimizə nail olmaq mümkün deyil. Qadağalar işi yalnız çətinləşdirə bilər. Buna görə də ən düzgün yol uşıaqlara televizora baxmağı qadağan etmək yox, müəyyən edilmiş vaxt çərçivəsində və yaşlarına uyğun verilişlərə baxmağı öyrətmək lazımdır. Digər tərəfdən, hər bir valideyn uşıağının hansı verilişlərə baxdığını bilməli və onları mümkün olduğu qədər uşıağı ilə birlikdə seyr etməlidir. Bu, uşıağa nəzarət baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Televiziya həyatımızın bir hissəsi olduğu üçün uşıaqları televizordan ayırmaq çox çətindir. Bəs televiziya verilişlərinin müxtəlif yaş qruplarından olan uşıaqlara hansı təsirləri var? Bu barədə bir qədər məlumat verək.

0–3 yaşlı uşıaqlar. Bu yaşlarda uşıaqların televizora baxması ciddi problemlər yaradır. 3 yaşa qədər uşıaqları televizorda daha çox rənglər və səslər cəlb edir. Nəticədə, uşıaqda iki problem yaranır: nitq və ünsiyyət problemi. Belə ki, televizora «məhkum olan» uşıaqlar başqa uşıaqlarla müqayisədə daha gec dil açır, qarşılıqlı ünsiyyət olmadığı üçün ətrafdakılarla münasibət qurmaqda çətinlik çəkirlər.

3–6 yaşlı uşaqlar. Televizorun 3–6 yaşlı uşaqlara təsiri daha təhlükəlidir. Belə ki, bu dövrdə uşaq vaxtının çox hissəsini evdə keçirir və nəticədə televizor onun üçün yeganə ünsiyyət obyektinə çevrilir. «Bu yaşda uşaqlarda dərk etmə bacarıqları inkişaf etmədiyi üçün onların gördüklərini mühakimə etmək qabiliyyətləri də olmur. Başqa sözlə, uşaq televizorda gördüyü hər bir şeyi həqiqət kimi qəbul edir. Bu da uşaqların televizorda gördüklərini real həyata tətbiq etmək təhlükəsini doğurur» [1, 2012].

XXI əsrdə elm və texnologiyaların sürətli inkişafı yeni kommunikasiya texnologiyalarının yaranmasına və cəmiyyətin bütün sahələrində bu texnologiyaların tətbiqinə gətirib çıxarır. Həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilən bu texnologiyalardan tərbiyə prosesində, şəxsiyyətin, xüsusilə, kiçikyaşlıların, yeniyetmələrin, gənclərin intellektual inkişafında səmərəli, məqsəduyğun şəkildə istifadə olunmalıdır.

«Alimlərin fikrincə, gün ərzində məktəbəqədər yaşlı uşaqlar hər dəfə 15–20 dəqiqə (gündüz və axşam verilişləri nəzərə alınmaqla), kiçikyaşlı məktəblilər 20–30 dəqiqə (həftədə 2–3 dəfə, bir saata qədər), IV–VIII sinif şagirdləri 35–40 dəqiqə (bəzən 1 saat), IX–XI sinif şagirdləri isə 1–1,5 saat televiziya verilişlərinə baxa bilərlər. Axşamlar televiziya verilişlərinə işıqlı otaqda baxmaq məsləhət görülür. Televiziya ekranı ilə tamaşaçı arasındakı məsafə 2,5–3 metr olmalıdır. Əks halda, televizorun ətrafında yaranan elektromaqnit sahəsi və şüalanma gözə, baş beyinə və əsəblərə sarsıdıcı təsir göstərir» [Xəlilov.V. Bakı, 2004].

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlardan danışırıqsa, onların televizora baxma vaxtını böyüklər müəyyən etməlidirlər. «Azyaşlı uşaqlara gəldikdə, həddindən artıq televiziya izləyən uşaq sadəcə informasiya almağa alışır, onun praktik zəkası yaxşı inkişaf etmir. İki yaşında uşaqlar televizor qarşısında yalnız 20–30 dəqiqəyə qədər qısametrajlı cizgi filmlərini və bəzi uşaq proqramlarını izləyə bilərlər. Uşağın inkişafının ilk üç ilində həddindən artıq televiziya izləməsi onun gec dil açmasına və ətraf mühitlə problemlər yaşamasına səbəb ola bilər. Uşaqlarla söhbət etmək, oyun oynamaq – onların çox sevdikləri bu işlər üçün vaxt ayırdıqda, onlar televiziya izləməkdənsə, valideynləri ilə vaxt keçirməyi daha çox istəyirlər».

Bu normalara əməl edilmədikdə uşaqlarda yorğunluq, baş ağrıları müşahidə olunur. Onların zehni və qavrama qabiliyyətləri zəifləyir. Asudə vaxtlarının çoxunu televizor ekranının qarşısında keçirməyə adət edənlər təmiz havadan və müxtəlif təbiət mənzərələrinə baxıb həzz almaqdan məhrum olurlar. Eyni zamanda, televizorun qarşısında çox oturmaq gözün də sağlamlığına zərər vuran amillərdən biridir.

Kompüterdən istifadədə ailənin nəzarəti

Hər bir uşağın həyatında oyunlar vacib məşğuliyyət növlərindən sayılır, çünki oyunlar uşaqlarda kollektivçilik, əməkdaşlıq, məqsədə nail olmaq, müxtəlif

vəziyyətlərdən çıxış yolu tapmaq, prosesə nəzarətmə, liderlik kimi xüsusiyyətlər formalaşdırır.

«Kompüterlə oynadığın kifayətdir. Yaxşısı budur ki, nə işə oxu, yaxud evləri yığışdır» – anaların tez-tez işlətdikləri bu ifadə hamıya tanışdır. Əgər uşaq vaxtının xeyli hissəsini kompüterdə aqressiv oyunlar oynamaq, yaxud ekranda döyüş filmlərinə baxmaqla keçirirsə, nə etməli? Əsəbləşməyin və qadağan etməyin! Mütəxəssislər göstərirlər ki, burada patologiyadan söhbət gedə bilməz. Sadəcə uşaq öz aqressiv enerjisini sərf etməlidir. Belə oyunlar onları mənfi emosiyalardan qoruyur. Əgər uşaq eyni oyunla həddən artıq məşğul olursa, çalışın ki, ona yeni oyunlar öyrədəsiniz, lakin bu zaman sizin də onunla birgə oynamağınız lazım gələcək. «Uşaqlar bu oyunlarda öz təxəyyüllərində canlandırıqları fəaliyyətlərin modelini reallaşdırmağa cəhd göstərirlər. Onlarda böyüklərə məxsus hisslər formalaşmağa başlayır. Oyunlar bu hissləri qaydaya salır. Uşaqlar çətin problemlərlə qarşılaşır, onların həlli yollarını axtarır və bu problemləri aradan qaldırmağa çalışırlar. Mütəxəssislər valideynlərə uşaqlarla birgə oynamağı məsləhət görürlər, lakin bu zaman rollar elə bölünməlidir ki, uşaq aparıcı funksiyanı yerinə yetirsin. Belə olan halda uşağın qarşıya çıxan problemin həllini necə gördüyü müəyyən olunacaq» [Bakı, 2008].

Uşaqların arasında elələri də olur ki, aqressiv oyun nəticəsində hirsli, əsəbi birinə çevrilir, yəni həmin oyun uşağın psixikasına sirayət edir və davranışında da bu, açıq-aydın əks olunur. Uşağın kompüterdən istifadə etməsinə valideyn tərəfindən mütləq nəzarət olunmalıdır. Belə olan halda uşaqda kompüterdən dünyagörüşünü, biliyini artırmaq məqsədilə istifadə etmək vərdişi formalaşır. Bu məqsədlərə yaşa uyğun tapşırıqların verilməsi də daxildir. Beləliklə, uşaq kompüterdən istifadə zamanı həm əylənir, həm də öyrənir. Uşaqları kompüterin zərərli təsirindən qorumaq üçün əvvəlcə onun qoyulduğu məkana diqqət etmək lazımdır. Bu, hamının birgə oturduğu və istirahət etdiyi məkan olmalıdır, çünki bu zaman ailənin böyükkləri uşağın hansı verilişlərə baxdığına nəzarət edə bilirlər.

Psixoloqlar uşaqları zərərli vərdislərdən çəkəndirmək üçün valideynlərə belə məsləhət verirlər: «Əgər siz «bunu etmə, onu etmə» deyərək, uşağınızı zərərli vərdislərdən çəkəndirmək istəsəniz, bu cəhdiniz uğursuz alınacaq, çünki uşaq sizin qadağan etdiyiniz şeyləri sərbəst həyata keçirmək üçün əlverişli mühit axtarmağa başlayacaq. Ən yaxşı yol uşağa bəzi vərdislərin zərərini izah etməkdir».

Uşaqların televizor və ya kompüterə aludə olaraq, saatlarla bir yerdə əyləşməsi sosiallaşmaya mənfi təsir edən hallardan biridir. Bu hal uşaqda asılılıq yaradır və o, özünü televizorsuz, kompütersiz təsəvvür edə bilmir. Kompüterə gözünü qırpmadan, fasiləsiz oturub baxmaq dayaq-hərəkət sistemində narahatlıq yaratmaqla bərabər, göz quruluşuna da gətirib çıxarır. Uşaqların bu zərərli vərdislərdən uzaqlaşdırılmalrı, onların kompüter və televizordan müəyyən vaxt çərçivəsində istifadə etmələri məqsədəuyğundur, lakin bunu təcridcən və qadağalar qoymadan

etmək lazımdır. Uşaqlara bu cihazlardan düzgün istifadə qaydaları haqqında ətraflı məlumat verməklə onların meyil və maraqlarını səmərəli istiqamətə yönəltmək olar.¹

Mobil telefonların məktəbəqədər yaşlı uşaqların həyatında rolu

Müasir texnologiyalardan biri sayılan mobil telefonlardan istifadə müsbət xüsusiyyətləri ilə yanaşı, mənfi cəhətləri ilə də diqqəti cəlb edir. Uşaqları sakitləşdirmək və valideynin özünə rahatlıq yaratması üçün istifadə olunan bu vasitə bir çox problemlərin yaranmasına səbəb olur. Bu məsələ ilə bağlı Belçikada bir qrup pediatri-alim 16 yaşına çatmamış uşaqların mobil telefondan istifadəsinə qadağa qoymaq məqsədilə çağırış kampaniyasına başlayıb. «Radiasiyanın qarşısını alın!» mövzusunda keçirilən kampaniyanın təşkilatçıları naqilsiz telefonların və səs ötürücülərinin uşaq orqanizmi üçün həddən artıq təhlükəli olduğu qənaətinə gəlirlər. Həkimlər körpə uşaqlara mobil telefonların oyuncaq kimi verilməsini daha böyük təhlükə mənbəyi hesab edirlər. Yuxarıda sadalanan mənfi hallarla qarşılaşmamaq üçün uşaqlara yaşlarına uyğun oyuncaqlar verilməsi daha məqsədəuyğundur [Cabbarov Ə. 2017].

Kampaniyaya rəhbərlik edən Flaman Universitetinin alimi Mişel Verbovenin fikrincə, mobil telefonlar uşaqların sinir sisteminə mənfi təsir göstərir, beyində tormozlanma və qan dövranının pozulması, əqli çatışmazlıq, yuxusuzluq və digər psixi xəstəliklər yaradır. Professor Moulun isə bildirir ki, uşaqların mobil telefonlardan istifadə etməsi onların aqlının və nitqinin inkişafdan qalmasına səbəb olur. Birmənalı olaraq, uşaqları mobil telefonlardan qorumaq lazımdır. «Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının tövsiyələrində bildirilir ki, uşaqlar mobil telefonla çox danışmamalı, ondan oyuncaq kimi istifadə etməməlidirlər. Digər beynəlxalq təşkilatların da tövsiyələrində qeyd edilir ki, uşaqlar daha az təhlükəli olan mobil telefonlardan istifadə etməlidirlər» [Xəlilov V. Bakı, 2004].

Nəticə

Araşdırmalara əsasən, belə bir nəticəyə gəlirik ki, müasir texnologiyalardan həddindən artıq istifadə uşaqların sağlamlığına mənfi təsir göstərir. Buna görə də, ailələrdə məktəbəqədər yaşlı uşaqların müasir texnologiyalardan istifadəsinə valideynlər tərəfindən nəzarət olunmalıdır. Sözügedən problemi həll etmək üçün əhali arasında maarifləndirmə işlərinin aparılmasına ehtiyac var. Bu işdə məsuliyyət, ilk növbədə, valideynlərin üzərinə düşür. Bir sıra ölkələrdə mobil operatorlar uşaqların mobil telefondan istifadə prosedurları və onların sağlamlığının qorunması ilə bağlı tədbirlər həyata keçirirlər. Belə tədbirlər uşaqların müasir texnologiyalardan səmərəli istifadəsinə təsirsiz ötürşür.

¹ https://az.wikipedia.org/wiki/Texnologiya_v%C9%99_c%C9%99miyy%C9%99t

The role of the families in the use of modern technology by preschool-aged children

Nigar İsmayılova

Azerbaijan State Pedagogical University, Doctor of Philosophy in Pedagogy.

E-mail: niay.83@mail.ru

Summary. The article discusses the role of the families in the use of modern technology by preschool-aged children. It is highlighted that the usage of modern technologies by preschool children should be strictly controlled by their parents, thus younger children are not fully aware of how to use the technology. The family should help them to use it in the right way. It is also suggested that excessive television viewing, computer and cellphone addictions can have adverse effects on their health. The article explores the accurate usage of modern technology, computers, telephones and TVs, etc. and parents are encouraged to limit the using these technologies for preschool-age children.

Keywords: preschool children, modern technologies, TV, computer, mobile phone.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Allahverdiyeva F. (2005). Kiçik yaşlı məktəblilərin mənəvi tərbiyəsinin təşkilində məktəbin ailə ilə əlaqə formaları haqqında. «Azərbaycan məktəbi» jurnalı, №5, s.24-28.
2. «Ailəm» jurnalı. (2012).
3. Cabbarov Ə. (2017). Müasir texnologiyalar cəmiyyətin inkişafına xidmət edir. «Şərq qapısı» qəzeti, 06 avqust.
4. Həsənov Ş. (2018). İdrak liseyi – müasir texnologiyalar uğurla tətbiq olunur.
5. Xəlilov V. (2004). Televizor və uşaqlar. Bakı, «Nərgiz» nəşriyyatı.
6. Uşağınızın dünyasına bələdsinizmi? (2008). Bakı, «Min bir mahnı» nəşriyyatı.
7. https://az.wikipedia.org/wiki/Texnologiya_v%C9%99_c%C9%99miyy%C9%99t
8. http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2013/dekabr/345395.htm